

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ У ВУЗІВСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ

Скібчик Г.Є., аспірант кафедри європейської, євроатлантичної інтеграції та національної безпеки ХарРІ НАДУ; фахівець бібліотечного відділу

Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

Одним із головних пріоритетів розбудови інформаційного суспільства в Україні є прагнення забезпечити кожному вільний доступ до інформації та знань [4].

Важливими соціальними інституціями, які забезпечують зберігання, накопичення та доступ до інформації та знань, є бібліотеки і архіви, які виконують також важливу суспільно-комунікативну функцію, будучи одним із базових елементів культурної, наукової, освітньої та інформаційної інфраструктури.

В Україні функціонує понад 40 тис. бібліотек різного підпорядкування і форми власності. У той же час в багатьох сільських населених пунктах (32 %) немає бібліотек, унаслідок чого значна частина населення не може задовольнити свої інформаційні потреби. При цьому тільки 9 % бібліотек у сільській місцевості оснащені комп'ютерами. Крім того, переважна частина книжкових фондів у бібліотеках фізично зношена та застаріла, щорічне поповнення фондів становить лише 1,6 % (норма відповідно до міжнародних стандартів - 10 %). Середня кількість комп'ютерів на одну публічну бібліотеку становить 0,3 %, доступ до Інтернету надають 2,5 % загальної кількості публічних бібліотек, з них 0,8 % мають власний веб-сайт [5].

Роботи зі створення електронних бібліотек були розпочаті в США у 80-х роках минулого століття, у Великій Британії — на початку 90-х років. Зазвичай такі роботи набували статусу національних програм та міжнародних проектів. Прикладами можуть слугувати проекти створення електронних бібліотек для країн "Великої Сімки", програми "DLI" в США та "eLib" у Великій Британії, в Німеччині — проект зі створення електронної бібліотеки "Global-Info", в Польщі — проект створення мережі цифрових бібліотек dLibra на базі національної академічної мережі Pioneer, європейський проект інтегрованої системи електронних бібліотек "The European Library" тощо.

Україна також робить певні кроки щодо створення електронної бібліотеки. Саме з метою підвищення ефективності використання та доступності інформаційних ресурсів, накопичених у бібліотечних, архівних та музейних установах, забезпечення до них доступу населення, науки та бізнесу з використанням мережі Інтернет, забезпечення умов довгострокового збереження Державного бібліотечного та Національного архівного фондів, прискорення інтеграції у світовий інформаційний простір, а також потребою створення належних умов для роботи працівників бібліотечних та архівних установ з використанням сучасних інформаційних технологій розпорядженням Кабінету Міністрів від 23 грудня 2009 р. № 1579-р схвалено Концепцію Державної цільової національно-культурної програми створення Національної електронної бібліотеки України "Бібліотека — XXI".

Для цього плануються такі заходи:

- проведення моніторингу електронних бібліотечних ресурсів для визначення тих, що мають загальнодержавне значення;
- переведення в електронну форму документів, які зберігаються у Державному бібліотечному, Національному архівному та Музейному фондах, фонді Державного архіву друку державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", інших бібліотечних, архівних та музейних фондах;
- забезпечення доступу до зазначених фондів з використанням Інтернету;
- створення:
 - єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів;

- єдиної інформаційної інфраструктури, яка б охоплювала бібліотеки та архівні установи і забезпечувала належний рівень роботи працівників зазначених установ з використанням сучасних інформаційних технологій;
 - базових центрів переведення в електронну форму документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах;
 - єдиного веб-порталу "Бібліотека - XXI";
 - Інтранет-мережі бібліотечних установ з можливістю інтеграції до вітчизняних наукових та освітніх мереж;
- складення зведеного каталогу документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах;
 - визначення загальних критеріїв відбору зазначених документів для переведення їх в електронну форму та створення тематичних колекцій;
 - розроблення і впровадження єдиних стандартів (форматів) обміну бібліографічними та архівними записами, їх гармонізації з міжнародними правилами;
 - забезпечення доступу публічних бібліотек до Інтернету, їх дооснащення комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням та телекомунікаційним обладнанням;
 - створення умов для інтеграції системи до відповідних зарубіжних бібліотечних систем;
 - проведення наукових досліджень щодо удосконалення інтелектуальних технологій пошуку та аналітичної обробки електронних інформаційних ресурсів, а також впровадження і використання програмного забезпечення для інформатизації бібліотек та архівних установ;
 - підвищення кваліфікації, рівня підготовки і перепідготовки працівників бібліотек та архівних установ з питань використання сучасних інформаційних технологій;
 - удосконалення нормативно-правової бази з питань:
 - дотримання прав суб'єктів авторського права і суміжних прав під час створення та використання електронних бібліотечних ресурсів;
 - статусу електронних інформаційних ресурсів, розміщених в Інтернеті;
 - статусу електронних видань, що не мають друкованих аналогів, їх передачі на постійне зберігання до бібліотек і забезпечення доступу до них;
 - обов'язкової передачі до бібліотек електронних копій тиражованих видань [5].

На сьогодні немає чіткого визначення терміна “електронна бібліотека”. Синонімом є такі поняття як “цифрова” та “віртуальна” бібліотеки. На думку Ю. Ткаченка термін “електронна бібліотека” є надто широким і невизначеним для вживання у професійних колах. Він вважає, що доцільніше користуватися термінами “цифрова бібліотека” – “впорядковане зібрання повнотекстових документів, зображень, звукозаписів, на які не поширюються обмеження тиражування, накладені міжнародним законодавством про авторське право, і є доступними для використання широкому колу користувачів через інтернет”, та “віртуальна бібліотека” – корпоративне об'єднання академічних, навчальних чи культурних установ, створене для спільного користування комерційними інтернет-ресурсами. Коло користувачів віртуальної бібліотеки є чітко визначеним обмеженням” [7]. Як вважають зарубіжні фахівці, усі поняття “електронні” можна узагальнити за такими ознаками, як подання інформації в цифровому вигляді (текст, звук, зображення статичне або те, що рухається), необхідність програмних та апаратних засобів для її сприйняття людиною, а також телекомунікаційних засобів для отримання або розповсюдження інформації [1].

Складовою частиною сучасних бібліотек, як традиційних, так і електронних, є електронний каталог (ЕК). Упровадження даного ресурсу у довідково-бібліографічну систему свідчить про важливу якісну зміну у бібліотечно-інформаційній сфері – зміну моделі взаємодії бібліотеки і користувача. Він уже став візитною карткою бібліотеки. Адже коректно створений опис, зручний і різнобічний пошук у каталозі, різноманітні додаткові інформаційні послуги – все це створює позитивний імідж не тільки бібліотеки, але й навчальному закладові взагалі.

Сучасне поняття “електронний каталог” має досить неоднозначне тлумачення. Його розуміють і як “інформаційний простір”, і як “інформація”. Каталог завжди створюється з метою структурування наявних ресурсів для прискорення процесу інформування. Як стверджує У. Еко “інформація є певним додатком, є чимось таким, що додається до уже відомого”. Виходячи з такого визначення, користувач, звернувшись до каталога, повинен у результаті отримати якесь “доповнення” до тих знань, що уже є, отримати нові, деталізовані відомості про документні ресурси – “відносно впорядкованої безлічі документів, що служать засобом або об’єктом документообігу (руху документів) або поповнення документного фонду” [3, 2]. Тому ЕК можна вважати інформаційним ресурсом, адже електронний варіант бібліотечної картки містить набагато більше інформації про документ, ніж паперовий.

Першим етапом по створенню електронної бібліотеки у бібліотечному відділі Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України розпочато у 2000 році наповнення ЕК на основі демоверсії системи автоматизації бібліотек (САБ) “ІРБІС” бази даних нових надходжень. Спочатку це було продовження традиційного каталога у електронну вигляді для службового користування. Проте робота з демоверсією мала певні недоліки (обмеженість кількості записів у базі даних, відсутність наскрізного пошуку створених баз даних та ін.) і у 2005 році було прийнято рішення про необхідність придбання повної версії САБ “ІРБІС-32”, що дозволило продовжити створення ЕК на більш високому рівні. Адже САБ “ІРБІС” орієнтована на роботу в локальних обчислювальних мережах без обмеження кількості користувачів та дозволяє створювати й підтримувати будь-яку кількість баз даних, які є основою ЕК. Важливою характеристикою цієї системи є те, що вона повністю сумісна з міжнародними форматами UNIMARC і USMARC на основі засобів двохсторонньої конверсії даних. Вона також підтримує Російський комунікативний формат RUSMARC.

Система “ІРБІС” передбачає технологію автоматизованого формування словників, що є основою для швидкого пошуку за будь-якими елементами опису або їх поєднання. Пріоритетним стає пошук за ключовими словами, тому що до словника включаються всі слів, які входять до бібліографічного опису.

Практика показує, що якісна предметизація створює більше можливостей для розкриття змісту документа. Пошук за ключовими словами сьогодні виправдовує себе. Однак із збільшенням обсягу ЕК буде зростати і “інформаційний шум”, який супроводжує пошук за ключовими словами. Таким чином майбутнє все-таки за структурованим пошуком – за предметними рубриками. Досвід створення ЕК в бібліотечному відділі інституту дозволив зробити висновок, що успішність такого пошуку залежить від чіткого дотримання правил уніфікації окремих елементів предметних рубрик та стабільності їх поєднання.

Тому сьогодні, як вважають фахівці, зокрема О. Подковиріна, З. Стерехова та ін., актуальним напрямом якісної каталогізації є створення універсального списку предметних рубрик [3, 6]. Це сприяло б створенню корпоративної каталогізації і зведених каталогів бібліотек не тільки Національної академії державного управління при Президентіві України з її регіональними інститутами, але й інших бібліотек України та підняло б рівень надання користувачам інформаційних послуг.

У 2006 році у бібліотечному відділі розпочалося впровадження штрих-кової технології автоматизованої ідентифікації бібліотечного фонду. З цією метою кожному документу був присвоєний штрих-код, основним елементом якого став інвентарний номер видання (для неперіодичних видань) та рік і № (для періодики). Освоєння технології штрих-кодування стало необхідною умовою для електронної книговидачі, тому що видача й повернення літератури у автоматизованій системі, але в “ручному режимі” мало відрізняється за ефективністю та трудомісткістю від традиційної технології записів у читацький формуляр.

На сьогодні електронний каталог бібліотечного відділу Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при

Президентів України налічує 40000 записів (15000 бібліографічних описів книг та 25000 - статей із журналів та збірників). Доступ до ЕК є також через локальну мережу інституту.

Завдяки тому, що в САБ "ІРБІС" реалізовані всі типові бібліотечні технології, включаючи і комплектування, з 2007 року всі функції по комплектуванню і обліку бібліотечного фонду автоматизовані, а саме:

- введення даних для Книги сумарного обліку(КСУ) про видання, що надійшли, отримання документів для бухгалтерії;
- списання видань із фонду з урахуванням передачі до інших підрозділів;
- автоматична передача записів до ЕК;
- автоматичне формування інвентарних книг.

Причому, враховуючи відкритість даної системи, вихідні форми для КСУ та інвентарних книг були змінені і є логічним продовженням попередньої (паперової) форми обліку.

Сьогодні електронний каталог доповнюється графічними образами документів та файлами, які містять тексти документів. Повні тексти документів, у яких є друкований аналог, мають посилання на нього у вигляді бібліографічного опису та шифру документа у базі даних; всі інші електронні ресурси описуються згідно з правилами опису електронних видань. Повнотекстові електронні документи дають змогу швидко, якісно і доступно отримати потрібну інформацію як студентам, так і викладачам. Електронна бібліотека налічує 790 одиниць повнотекстових документів.

Отже, автоматизація роботи бібліотечного відділу веде до нового рівня обслуговування читачів, дозволяє при мінімальних затратах часу отримати максимум інформації, підвищуючи при цьому роль бібліотек у навчально-виховному процесі та повністю забезпечуючи права студентів, слухачів і викладачів інституту на вільний доступ до інформації.

А виконання Державної цільової національно-культурної програми створення Національної електронної бібліотеки України "Бібліотека — XXI", фінансування якої планується здійснювати за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, грантів міжнародних організацій та інших джерел, дасть можливість забезпечити реалізацію прав кожного громадянина, незалежно від місця проживання, на вільний і необмежений доступ до інформації, що зберігається у бібліотечних та архівних фондах, поступове переведення бібліотечних та архівних фондів у цифрову форму, що у межах держави призведе до:

- досягнення якісно нового рівня задоволення універсальних інформаційних потреб особи та суспільства, гарантування доступу до національної культурно-історичної спадщини, утвердження позицій української мови;
- зміцнення науково-інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності в Україні;
- подолання інформаційної ізоляції українських вчених та прискорення інтеграції вітчизняної науки в світову;
- забезпечення гарантованого довготривалого зберігання бібліотечних та архівних фондів, запобігання втрат культурно-історичної спадщини;
- забезпечення обліку та ефективного використання бібліотечних та архівних ресурсів;
- урегулювання питань у сфері авторського права і суміжних прав при створенні та використанні електронних бібліотечних і архівних ресурсів;
- поліпшення умов для залучення інвестицій у розвиток вітчизняної бібліотечної та архівної справи;
- покращення умов праці працівників бібліотечних та архівних установ;
- зростання інтелектуального потенціалу країни та сприяння формуванню позитивного іміджу України в світовому співтоваристві [5].

Використана література

1. Гиляревский Р. С. Является ли библиотекой электронная библиотека? [Электронный ресурс] / Р. С. Гиляревский, Г. А. Василенко, А. И. Чугунова // Библиотечное дело — 2001: российские библиотеки в мировом информационном и интеллектуальном пространстве: Материалы 6-й Междунар. науч. конф., 26-27 апреля 2001 г. - М., 2001. — Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/msuk/2001/ls/slj59.html>. — Загол. с экрана.
2. Кушнарченко Н. Н. Документоведение : учеб. пособие / Н.Н. Кушнарченко. — К. : Знання, 2003. — 454 с.
3. Подковырина Е. Электронный каталог библиотеки как элемент качественного обеспечения информационных потребностей пользователей / Е. Подковырина // Бібліотечний форум України. — 2008. - № 4 (22). — С. 9-11.
4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 року № 537-V // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : тематична добірка : у 2 ч. Ч. 1 : Правове регулювання у сфері інформації / уклад. Т. Ю. Жигун ; Державна наукова установа “Книжкова палата України”. — 3-тє вид., доп. — К., 2007. — С. 39-46.
5. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення Національної електронної бібліотеки України «Бібліотека – XXI» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. № 1579-р (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 675 від 21.07.2010) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.nbuv.gov.ua. - Заголовок з екрану.
6. Стерехова З. Пошуковий образ документа для електронного каталога: ключове слово чи предметна рубрика? / З. Стерехова // Бібліотечний форум України. — 2007. - № 1 (15). — С. 11-12.
7. Ткаченко Ю. “Електронні”, “цифрові” та “віртуальні” бібліотеки: термінологічні зауваження / Ю. Ткаченко // Бібліотечний вісник. — 2006. - № 2. — С. 14-16.